



d i s
c o r
s i

Jaargang 31
nummer 6, april 1998

Waarvoor D. Geest
schrijver Naam: W. H.
Hoogstraaten, Ros, Bolder
nummer: Marijke Jongbloed

door: Thomas Poell fotografie: Bram Vreeswijk

Rosi Braidott, hoogleraar vrouwenstudies te Utrecht, filosofeert over biotechnologie, nomadisme en de Spice Girls. Zij bepaalt haar positie als feministe in de post-industriële samenleving. Het vijfde interview in de reeks sociale wetenschappers.

BRAIDOTTI'S REPRESENTATIES

FEMINISME IS EEN ERFENIS ZONDER TESTAMENT

Rosi Braidotti is een feministische filosofe. In haar belangrijkste boek *Patterns of Dissonance* uit 1991, tracht zij het feministische perspectief te verbinden met de radicale moderne Franse filosofie. Belangrijk voor haar denken is vooral het werk van de toonaangevende post-structuralistische filosofen Foucault, Derrida en Deleuze geweest. Braidotti heeft bij hen ook colleges gevolgd in de periode van eind zeventig tot begin jaren tachtig, die zij in Parijs aan de Sorbonne doorbracht. Kenmerkend voor alle drie de filosofen is dat zij zich zeer autonoom opstellen en zich niet tot een bepaalde stroming rekenen. Het label post-structuralisme verwijst dan ook niet naar een inhoudelijke verbinding tussen de verschillende radicale Franse filosofen, maar het geeft aan dat zij chronologisch gezien volgen op het structuralisme. Bovendien staan zij hier ook deels kritisch tegenover. De grondgedachten van het structuralisme zijn ooit verwoord door de linguïst de Saussure (1857-1913), die stelt dat er geen natuurlijke relatie is tussen tekens en de werkelijkheid. De betekenis van een teken bestaat niet uit datgene waarnaar het verwijst in de werkelijkheid, maar komt tot stand in de verbindingen tussen tekens onderling. Slechts op basis van deze relaties verwijzen tekens per conventie naar de werkelijkheid. Tot zover zijn de post-structuralisten het eens met de structuralisten. Een belangrijk verschil tussen beide groepen is dat de structuralisten er vanuit gaan dat het bestaan van universele tijdloze talige structuren kan worden aangetoond. De post-structuralis-

Prof. Rosi Braidotti (1954) studeerde filosofie aan de universiteit van Canberra in Australië, waar zij vanaf haar vijftiende heeft gewoond. Zij groeide op in Noord-Oost Italië in een klein stadje tussen Venetië en Triest. Na het halen van haar doctoraal examen in Australië keerde Braidotti terug naar Europa, waar zij in 1982 in Parijs is gepromoveerd aan de Sorbonne. Na haar promotie is zij nog een aantal jaar in Parijs gebleven, van 1984 tot 1987 is zij daar als adjunct-hoogleraar verbonden geweest aan de Columbia University Programs. In 1988, op drieëndertigjarige leeftijd, werd zij hoogleraar vergelijkende vrouwenstudies aan de Universiteit Utrecht.

Braidotti's belangrijkste publicatie tot nu toe is *Patterns of Dissonance* (1991), dat in het Nederlands is vertaald onder de titel *Beelden van de Leegte*. Daarnaast heeft zij in 1995 *Nomadic Subjects* gepubliceerd en in samenwerking met anderen in 1993 *Een beeld van een vrouw* en in 1994 *The Environment and Sustainable Development*.

ten benadrukken daarentegen dat structuren van taal, kennis en denken sterk historisch en cultuur gebonden zijn.

Al tijdens haar filosofiestudie in Australië kwam Braidotti door toedoen van haar docente Genny Lloyd in contact met de Franse post-structuralistische filosofie, die haar enorm inspireerde. Lloyd was een van de weinige docenten die zich bezig hield met het feminisme. In 1985 publiceerde zij een van de belangrijkste werken in de feministische filosofie: *The Man of Reason*. Braidotti benadrukt dat zij het feministisch perspectief weliswaar binnen haar filosofiestudie kon toepassen, maar dat het begin jaren zeventig nog onmogelijk was om vrouwenstudies te studeren. De meeste westerse universiteiten waren toen nog zeer klassiek georiënteerd. Na het halen van haar doctoraal examen besloot Braidotti om naar Parijs af te reizen, het zenuwcentrum van de post-structuralistische filosofie. In Parijs werd het daadwerkelijk mogelijk om het feminisme en de filosofie met elkaar te verbinden. 'Natuurlijk was het intellectueel opwindend om in Parijs te studeren in de jaren zeventig, omdat mensen als Foucault, Derrida en Deleuze daar toen doceerden. Maar degenen die het werkelijk tot een stimulerend klimaat maakten, waren de discipelen van de meesters. Grote hoeveelheden mensen van over de hele wereld kwamen naar Parijs en deden mee aan de seminars. Het kon Foucault echt helemaal niets schelen of je dood of levend was. Hij moest twaalf colleges per jaar geven aan het Collège de France, had verder geen onderwijsverplichtingen, hoefde nooit papers na te kijken of examens te geven. Hij was *le grande Maître*. Daar kwam nog bij dat de Sorbonne veel te weinig geld had, je werd volledig aan je lot overgelaten. Pedagogisch gezien was het een absolute ramp. Wij moesten zelf onze werkgroepen opzetten en onze boeken uit het buitenland importeren, omdat de Parijse bibliotheken en boekwinkels niets in huis hadden.'

'Het trieste is dat iedereen die de Sorbonne tot een interessante plek maakte, uiteindelijk weer naar het buitenland is verdwenen. Als je kijkt wat er tegenwoordig aan de Sorbonne onderwezen wordt, dan kun je je onmogelijk voorstellen dat er vijftien jaar geleden een briljante generatie radicale denkers rondliep. Vandaag de dag is het

dis
cor
si



4

een zeer conservatief, nationalistisch instituut. Wanneer Derrida zegt dat de essentie van de post-structuralistische beweging in het buitenland ligt, dan heeft hij gelijk. De eigenlijke intellectuele elite van Parijs, die aards conservatief is, heeft zich nooit ingelaten met het post-structuralisme. Zo is het trouwens gegaan bij iedere creatieve nieuwe intellectuele stroming die in Frankrijk is ontstaan sinds *la Commune*, halverwege de vorige eeuw. De intellectuele elite wacht gewoon af tot de nieuwe beweging is doodgebloed, zonder hier werkelijk aan deel te nemen. Het gebrek aan institutionele continuïteit heeft tot gevolg dat iedere generatie studenten in Frankrijk het wiel opnieuw moet uitvinden. Het conservatisme van de grote instituten, noodzaakt tot radicalisme. Het is het tegenovergestelde van het Nederlandse systeem. Iedere rebelse generatie krijgt hier een plaats in de regering en in de universiteiten. Heel slim, Nederland is een vreedzaam landje, er is nooit werkelijk een revolutie geweest. Aan de ene kant heb je veel ruimte, maar aan de andere kant haalt het ook de angel uit je.'

•Nomadisme

Een van Braidotti's belangrijkste begrippen in haar werk is het nomadisch subject. Nomadisme is een concept dat door Deleuze is ontwikkeld. Het is het veranderen van positie binnen theoretische en ethische landschappen met het doel afstand te nemen van vaststaande identiteiten en naar eigen inzicht te spelen met representaties. Het is belangrijk om in de gaten te houden dat Braidotti en andere post-structuralistische denkers er een radicaal-materialistische opvatting van culturele representaties op na houden. Het lichaam neemt hierin een centrale plaats in. Het is het oppervlak waarop sociale codes worden geschreven. De klassieke scheiding tussen lichaam en geest vervalt in dit perspectief. Het menselijk bewustzijn is niet meer een natuurlijk gegeven, maar het resultaat van de toepassing van discipli-

neringstechnieken op het lichaam. De instituties waar dit gebeurt, zijn ondermeer het gezin, de school, het psychiatrisch ziekenhuis en de gevangenis. Maatschappelijke krachten branden culturele representaties in het lichaam. Een specifieke identiteit, zoals bijvoorbeeld man of vrouw, brengt vervolgens weer bepaalde gevoelens, gedachten, gedragingen en lichamelikheden met zich mee. Het nomadisme is een poging om het statische karakter van dit soort culturele identiteiten te doorbreken. Braidotti wil het lichaam tot een glad oppervlak maken, waarin representaties niet meer diep worden ingebrand, maar waarop gespeeld kan worden met verschillende representaties. Nomadisme moet individuen de mogelijkheid geven om zichzelf naar eigen inzicht te definiëren.

Braidotti benadrukt dat het concept nomade niet hetzelfde is als een persoon zonder vaste woonplaats. Over de relatie in haar eigen leven tussen migreren en nomadisme zegt zij: 'De toestand van migrant is aan mij opgelegd door mijn familiegeschiedenis, daar heb ik zeker niet voor gekozen. Uiteindelijk heb ik die toestand in mijn eigen voordeel weten om te draaien. In mijn werk gebruik ik voor dit proces de term nomadisme. Voor mij gaat het om het opheffen van geloof in buitenwereldse waarden, het afstand nemen van een specifieke vaststaande identiteit en het zoeken naar verschillende identiteiten. De vraag is of je als minderheid, bijvoorbeeld als Italiaan of Surinamer in Nederland, een identiteit claimt of dat je je positie als minderheid transformeert in een kritiek op identiteit. Ik denk dat dit een belangrijke politieke en intellectuele vraag is. Voor mijzelf geldt dat ik ondanks het feit dat ik migrant ben geworden net zo goed er voor had kunnen kiezen om te blijven geloven dat mijn Italiaanse achtergrond bepaalde waarden en gebruiken met zich meebrengt. Ik heb er voor gekozen om het anders te spelen.'

'Je kunt spreken over post-kolonialisme, post-industrialisme en post-feminisme als algemene vormen van destabilisatie van continuïteiten. In een bepaalde mate heeft dus iedereen in de moderne samenleving te maken met ontwrichting. Maar binnen de algemene patronen van destabilisatie en bewegingen van mensen zijn er weer enorme verschillen en daar moeten we het over hebben. Er zitten hele wezenlijke verschillen tussen een zwerver, een asielzoeker, een balling en een postkoloniaal subject, terwijl het allemaal migranten zijn. Als je hier ook nog seksuele verschillen aan toevoegt, dan zie je hoe gecompliceerd het is. Het is niet zo dat sommige mensen echte migranten of nomaden zijn, maar er bestaan graduele verschillen in de mate waarin mensen hun verbintenis met een specifieke identiteit opgeven. Het idee dat je je hele leven op dezelfde plaats blijft wonen, gaat voor vrijwel niemand meer op. Mijn vraag is: hoe representeer je deze situatie voor jezelf? Waar ik mij tegen verzet zijn structuren van representatie, die geen recht doen aan de huidige situatie van algemene beweging. Mensen moeten leren om vanuit hun specifieke perspectief representatievormen te creëren, die adequaat zijn. Ik neem hiermee afstand van het universalistische prototype intellectueel die pretendeert los te staan van elke culturele bepaaldheid. Mijn uitgangspunt is dat het lichaam door de bestaande sociale en symbolische gebruiken en gewoontes gepositioneerd wordt in een maatschappelijk netwerk van machtsrelaties. Vanuit die positie ga ik de discussie aan over de beschikbare vormen van representatie, die nog steeds zeer beperkt zijn. Het prototype is nog altijd de blanke westerse man met een huis, baan en gezin. Alles wat hiervan afwijkt bevindt zich in een problematische situatie. Als feministen weten wij hier alles vanaf. De theorie van het nomadisme stelt dat we af moeten van de klassieke representaties, die naar mijn idee sowieso in de problemen zijn, en nieuwe representaties moeten creëren.'

•Biotechnologie

De materialistische cultuuroppvatting die Braidotti hanteert, heeft tot gevolg dat zij veel aandacht besteed aan de huidige ontwikkelingen



discorsi



5

rond het lichaam in de biotechnologie en de toegepaste computerwetenschappen. De ontwikkeling van deze technologieën schept de mogelijkheid tot het ontwikkelen van nieuwe representaties en het vernietigen van klassieke identiteiten. Toekomstprofeten dromen van de mogelijkheid om baby's volledig kunstmatig te creëren of het lichaam met behulp van plastische chirurgie naar eigen inzicht te scheppen. Sommigen denken zelfs helemaal van het lichaam af te kunnen komen door de menselijke geest te laten samenvloeien met cyberspace. Braidotti neemt in de discussie over de toepassing van nieuwe technologieën in de manipulatie van het natuurlijke lichaam een middenpositie in.

'Feministen hebben ruzie met het lichaam. Wij verzetten ons tegen het idee dat biologische bepaaldheid een lotsbestemming inhoudt, zoals vader Freud ooit zei. Het feminisme waar ik mij mee verbonden voel, gaat er vanuit dat de historisch ongelijke verhoudingen tussen mannen en vrouwen niet het resultaat zijn van lichamelijke verschillen, maar voortkomen uit sociaal geconstrueerde gewoontes. Voor mij staat dit type feminisme in een directe relatie met de Europese Verlichting: het is gesecculariseerd, fundamenteel rationalistisch en emancipatoir. In die lijn is het voor ons ook niet verontrustend dat er nu een einde komt aan het natuurlijke lichaam. Zeker als je kijkt naar wat dit lichaam historisch gezien heeft gedaan voor onze gender, dan kunnen wij slechts halleluja roepen.'

'In de feministische beweging als geheel heeft de ontwikkeling van de biotechnologie en de bio-ethische overwegingen die hier uit voortvloeien, geleid tot een fundamentele breuk. De vraag werd, in hoeverre zijn we bereid om het naturalistische paradigma los te laten? Aan de ene kant is er de groep die blijft vasthouden aan het Verlichtingsproject. Zij stellen dat als je er vanuit gaat dat het lichaam sociaal geconstrueerd is, het ook niet zo gek is dat wij onze baby's in de supermarkt gaan kopen. Voor een groot deel sta ik ook aan deze kant. Ik zie niet in hoe we ons kunnen hebben verheugd over de komst van de pil en nu opeens hysterisch moeten gaan doen over het klonen van Dolly. Aan de andere kant is er een hele spiritueel georiënteerde groep feministen, die tegen iedere manipulatie van het lichaam is. Uit de psycho-analytische hoek komt er een veel intelligentere kritiek, waar ik mij wel mee verbonden voel; die stelt dat je de lichamelijke wortels van identiteit niet zomaar kan wegnemen. Het lichaam draagt volgens hen een hele lading informatie met zich mee die ontsnapt aan rationele controle en alleen door middel van emoties doorgegeven kan worden. In mijn volgende boek neemt dit thema een belangrijke plaats in. Het gaat om de vraag wat het lichaam zich allemaal herinnert. Wat weten wij, wat wij niet eens weten dat wij weten? Het lichaam is bestlist niet een spirituele door God gegeven essentie, maar het is een reservoir aan emoties dat niet vervangen kan worden door een machine. Voor mij is de bio-ethische discussie in het feminisme interessant, omdat het de aandacht vestigt op het lichaam als materieel gegeven. Het sluit aan op het denken van de radicaal materialistische filosofen, zoals Foucault en Deleuze, waar ik van hou.'

•Spice Girls

Wanneer de recente hype in de media rond de Spice Girls ter sprake komt, benadrukt Braidotti dat voor haar het meest interessante punt in de popmuziek de opvolging van generaties is. Zij bestrijdt het idee dat het feminisme tegenwoordig in slaap is gesukkeld. De vorm waarin het zich manifesteert verschilt alleen per generatie. Het is vooral belangrijk om na te gaan in hoeverre feministische onderwerpen worden besproken in de verschillende generaties. *Girl Power* is volgens Braidotti interessant aangezien het de feministische boodschap populariseert voor de nieuwe generaties. Tegelijkertijd geeft zij ook aan sceptisch te staan tegenover de diepgang van de boodschap die de Spice Girls de wereld insturen. 'De Spice Girls weten dat *Girl Power* goed verkoopt. Ik ben bang dat zij verder niet veel te

vertellen hebben. Bovendien maken zij ook nog eens deel uit van een marketingmachine die kinderen op steeds jongere leeftijd probeert te grijpen. Een ander voorbeeld daarvan zijn de Backstreet Boys die gericht zijn op de elf tot veertien jarigen. Kinderen worden door de culturele productiemachine gevangen en in tribale groepen ingedeeld nog voor zij zich bewust kunnen zijn van de impact die ideologie heeft op mensen. Als ik echter *Girl Power* vergelijk met de *Cock Rock* van Jim Morrison of Jimi Hendrix, die in mijn tijd populair waren, dan zijn we tegenwoordig wel een stuk beter af. Maar uiteindelijk zijn beide statements even oppervlakkig.'

'Het wordt veel interessanter als we naar het fenomeen Madonna gaan kijken in relatie tot de generaties die na haar komen. Waarom haten de Spice Girls Madonna en vice versa? Of hoe zit het met de interactie tussen Madonna en Courtney Love, tussen de veertigers en dertigers? Het is interessant om te kijken wat het effect is van de opvolging van generaties voor de productie van cultuur. Madonna is de eerste vrouwelijke megaster, waarmee meisjes zich hebben geïdentificeerd. Zij is het breekpunt geweest, daarna werd er van alles mogelijk. Er zijn allerlei manieren waarop je op een serieuze manier kan gaan kijken naar wat er in de popmuziek gaande is. Helaas is dat niet wat er in de media gebeurt.'

'Iedere generatie moet het wiel opnieuw uitvinden, ik hoop alleen wel dat er continuïteit blijft in het doorgeven van ons cultureel kapitaal. Een groot deel van de huidige *Girl Power* meisjes kent niet de klassieke teksten, films en muziek in de feministische traditie. In het introductiecollege van vrouwenstudies vraag ik mijn studenten om de drie belangrijkste bronnen aan te geven waardoor zij geïnteresseerd zijn geraakt in het feminisme. Meer dan de helft noemt een popsong als inspiratiebron, een deel schrijft een film op, maar bijna niemand verwijst naar een boek. Dit is de generatie-Nix, zij hebben nul komma nul kennis van de belangrijkste feministische teksten. Als je zou vragen naar hun kennis van het Marxisme, dan is het nog veel erger gesteld. Voor mensen die claimen intellectueel te zijn, vind ik dat erg triest. Het doorgeven van kennis is naar mijn idee erg belangrijk. Ik voel mij sterk verbonden met het idee dat feminisme een erfenis is zonder testament. Het is cultureel kapitaal dat het bezit van niemand is, maar wat al sinds Mary Wollstonecraft tweehonderd jaar lang wordt overgedragen aan nieuwe generaties. In vrouwenstudies zijn we constant bezig met het aanleggen van het archief, met het maken van verbindingen tussen teksten. In onze geschiedenis hebben vrouwen fantastische dingen gedaan, maar daar is weinig van doorgegeven. Het gaat om het construeren van ons collectief geheugen.'♦♦♦

discorsi



6



VANDAAG IS HAAR LAATSTE WERKDAG
Kinderen horen in de klas, niet in de fabriek. Word daarom Novib-donateur voor f 12,50 per maand, dan steunt u de strijd tegen kinderarbeid.

Bel 0800-1210:
dan kunnen binnenkort nog meer kinderen naar school.

Novib